

Срето З. Танасић

АНУРС, Бања Лука

ЗА ОЧУВАЊЕ СРПСКОГ КУЛТУРНОГ И ДУХОВНОГ ЈЕДИНСТВА

DOI 10.5937/kultura2587009T

УДК 316.752(=163.41)

323.1(=163.41)

кратко претходно саопштење

Датум пријема: 13. 3. 2025.

Датум прихватања: 10. 7. 2025.

Сажетак: У раду се говори о томе како данас заједнички радити на очувању и јачању јединства српској националној, културној и духовној идентитету. Данашњи услови у којим живи српски народ нису повољни за очување и јачање таквој јединства. Са неких адреса које желе да ујављају свијетом чуло се више тога да је потребно промијенити српски национални идентитет, значи унијитити српски културни образац. Српски народ данас живи раздијељен у више држава, са различитим могућностима задовољења српских националних интереса, па и у погледу очувања јединства културној и духовној идентитету. С друге стране, у прошлом вијеку, кад су Срби живјели у једној југословенској држави, брига о српском духовном и културном идентитету није била високо позиционирана у државној политици. Циљ овог рада јесте да допринесе формулисању српске националне политике на овоме плану и начина за њено спровођење, како би се ситуација мијењала набоље.

Кључне речи: Срби, национални интерес, културни идентитет, духовни идентитет, српски културни образац, духовно јединство

Често чујемо изреку *Историја се понавља*: у различитим приликама може се различито и тумачити. У вези с овом нашом темом мислим на то да се српском народу кроз историју понављају исте или сличне неприлике. Историја нам, то јест они најјачи који на њу утичу у одређеним временским периодима, не да да имамо заједничку државу српског народа. Није то било само у вијековима после пропасти српске средњовјековне државе и падањем појединих дијелова у ропство различитих царевина. Није дозвољено Србима да живе у једној држави, што се само донекле изузима у вријеме југословенске државе, кад смо на различите начине били ограничено слободни због загрљаја других јужнословенских народа с којим смо се нашли у тој држави. Пошто смо их ослободили, речено нам је да морамо бити ми ограничено слободни како се они не би осјећали повријеђени. Истина, и да живимо у једној држави у данашње вријеме глобализма – који још

није нестао са свјетске позорнице, ни државне границе нису тако сигурни чувари националног суверенитета, посебно његовог интегритета и идентитета.

Данас, на почетку 21. вијека, српски народ живи у сличним приликама као крајем 19. и на почетку 20. вијека: подијељен је државним границама. Дакле, нема једну државу која би га чувала у сваком погледу, па и од националног, културног и духовног растакања. Остало је да га чувају нематеријалне снаге: религија, култура и духовност. Нису ни оне слабе, ако смо их свјесни и организовано и мудро их користимо.

Ми смо се са распадом заједничке државе нашли у некаквом апсурдном стању. Велики дио српског народа није у повољним приликама у државама које су уставно утврдиле да су и српске, а у суштини то нису: Босна и Херцеговина у оном зеру већем ентитету – хрватско-муслиманској федерацији, Црна Гора, која је последњих деценија такође све више постајала несрпска држава. У Хрватској Срби су једва стекли статус мањине, према статусу конститутивног народа у овој бившој југословенској републици. Тек у Србији Срби би формално-правно били своји у своме (дому). У цјелини гледано, српски народ је најблаже речено данас запуштен у погледу стања културног и духовног идентитета, а то ће рећи национално запуштен. Наслијеђено стање кад нико није био одговоран за његовање и чување српског националног идентитета тешко се мијења, а промјену набоље ометају многи чиниоци – они унутар држава у којима Срби живе, што није чест случај у већини независних држава, и они из глобалног свијета, који имају зацртано у програмима и темељно мијењање српског националног идентитета, што више није тајна.

Како живимо у различитим државама, према српском националном интересу, посебно према културном и духовном идентитету, различит је и државни однос, често врло лош. Зато се мора поставити питање ко је дужан и ко може да брине о очувању и снажењу српског културног и духовног јединства у данашњим приликама, уже и шире виђеним и како успјешно одговорити томе задатку? Тај одговор мора да подразумијева дјеловање на цјелокупном српском националном простору – и тамо гдје се са нивоа државе омета српско културно јединство, било какво дјеловање у том циљу, и гдје је бар у последње вријеме и држава прокламовала бригу о културном и духовном јединству за свој важан задатак, али унутар ње има још много несналажења, неорганизованости, па и неодговорности многих одговорних (и плаћених) за тај задатак.

За сваки покушај одговора на то питање важно је подсјетити се на то како су се наши преци носили с овим проблемом.

У деветнаестом вијеку, посебно у његовој другој половини и почетком двадесетог вијека, било је код Срба више научних и културних институција, не само у слободним државама Србији и Црној Гори. И све су оне снажно радиле на буђењу и јачању националне свијести и културном и духовном јачању српског народа. Да поменемо Матицу српску, основану и много прије уласка Војводине у састав Србије, Српску академију, Српску књижевну задругу. Па листови и часописи у Србији и Црној Гори.

У Босни и Херцеговини, у којој је прва штампарија основана пред крај турске владавине, са доласком аустроугарске окупације покрећу се српски листови. Најзначајнији је *Босанска вила* 1885–2014, први српски књижевни часопис у Босни и Херцеговини, који су покренула четири српска учитеља: Божидар Никашиновић, Никола Шумоња, Никола Т. Кашиковић и Стево Калуђерчић. Иако је у овој српској земљи био танак слој интелигенције, *Босанска вила* је одиграла значајну улогу у изграђивању српског духовног идентитета. Врло брзо је постала један од најзначајнијих српских листова, захваљујући томе што су је запљускивали прилозима књижевници и други културни радници из свеколиког Српства¹. На тај начин је могла убрзано изграђивати и сараднике са домаћег тла. Иако су аустроугарске власти будно пратиле њен рад, *Босанска вила* је нашла начина да снажно утиче на буђење и јачање српске националне свијести и не само у окупираној српској земљи. Поред књижевних прилога са цјелокупног српског националног простора, она је објављивала народне умотворине – епске и лирске народне пјесме, загонетке и питалице. За свога постојања *Босанска вила* је објавила „неколико стотина епских пјесама, то је готово колико садржи Вукова класична збирка” и „преко хиљаду лирских и лирско-епских пјесама”². Ту су и приче и други облици народног предања. Предања објављују из свих крајева српског националног и језичког простора. Посебно пада у очи велики број прича у којима се сусреће лик Светог Саве. И данас се са неких адреса води непријатељска политика против светосавља, а из школских програма и српске културе покушава потиснути народно стваралаштво, посебно епика.

Окупационе власти посебно чине све да одвоје Босну и Херцеговину од Србије, а *Босанска вила* редовно прати оно што се догађа у слободној Србији. Не пропушта прилику да забиљежи датуме у вези са значајним српским личностима. Позната је чињеница да су аустроугарске власти усвојиле и спроводиле програм стварања посебне босанске нације у коме важну улогу има покушај стварања посебног тзв. *босанској језика*, у шта је упрегнут државни апарат и многи научници, чему је требало да води и фалсификовање научних чињеница о српској историјској и језичкој прошлости на подручју ових земаља³. Док је окупациона власт чинила напоре да створи и учврсти тај посебан језик, *Босанска вила* је своје читаоце стал-

1 Професор универзитета у Сарајеву и Бањој Луци Лука Шекара, који се дуго бавио изучавањем народног стваралаштва у *Босанској вили*, за *Глас Српске* је 11. 12. 2007. навео да је она за 30 година постојања имала преко 1200 сарадника. Цјеловит увид даје нам монографија: Ђуричковић, Д. (1975) *Босанска вила (1885–1914) (књижевноисторијска студија)*, Сарајево: Издавачко предузеће „Свјетлост”.

2 Податак Луке Шекаре на истом мјесту. А сам Л. Шекара је објавио књигу *Помози ми рећи: крајње народне умотворине из „Босанске виле” (1885–1914)*, Завод за уџбенике и наставна средства Источно Сарајево (2007).

3 Више, између осталог: Kraljačić, T. (1982) *Kalajeva jezička politika u Bosni i Hercegovini*, Književni jezik Sarajevobr. 11 /4, 165–177, и Краљачић, Т. (2017), *Калајев режим у Босни и Херцеговини (1882–1903)*, Београд: Catena mundi.

но упућивала на српски језик. Редовно је обавјештавала о свему што се ради на изучавању и изради инструмената српског књижевног језика, пише се о кривотворењима у вези са српским језиком и ћирилицом⁴. Поред свега реченог, отворено се указује на значај српског језика за очување српског националног, културног и духовног идентитета: „Захваљујући племенитом труду Вука и Даничића и њихових данашњих епигона; захваљујући уз то читавој плејади модерних књижевника, – ми смо тај јединствени језик у нашој књижевности већ прилично одњеговали, и то је данас једина спона која наш народ у националном погледу спаја, кад нас је судбина иначе растргла и поцијепала. Али управо зато што је тај опћи књижевни језик наше једино благо, треба да га чувамо као очињу зјеницу и да никако не допуштамо, да се оно крњи и смањује, или да се тај скупочјени златни новац размјењује у прљави и често пута шупљи бакар”⁵.

Слободно се може рећи да је *Босанска вила* у овој неравноправној борби била побједник.

Почетком двадесетог вијека оснива се Српско културно-просвјетно друштво Просвјета (1902). Мора се рећи да је вјероватно и дјеловање *Босанске виле* у некој мјери утицало да ово друштво тако брзо постане снажно и дјелотворно. Српски интелектуалци заједно са свештенством, и други који су се окупили у ово друштво били су свјесни да у условима окупације могу сачувати и јачати српску народну свијест само властитим радом и изналагањем начина да заобилазе препреке које им окупационе власти намећу – у непосредном контакту са народом и радећи за његову добробит. То није био рад за плату ни за личну славу, већ за очување српског бића. Зато су резултати и били велики⁶. Нажалост, у социјалистичком периоду преко овог друштва просут је дебео слој таме.

Овдје се не може говорити о дјеловању Академије наука у Београду, Матице српске, Српске књижевне задруге, других часописа, посебно најстаријег – *Летописа майице српске*. Ово што је речено о *Босанској вили* и напоменуто о СКПД *Просвјети*, наведено је само као илустрација како се и у тешким условима и кад је српски народ био такође поцијепан и великим дијелом чак поробљен, могао

4 Детаљније видети у: Танасић, С. (2000) „Босанска вила” о српском језику, *Јужнословенски филолоџ* бр. LVI/3–4, Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, стр. 1161–1168.

5 Марко Цар. „О језику и за језик”, *Босанска вила* бр. 10, Сарајево 1909, стр. 145–146. [У мом чланку у *Јужнословенском филолоџу* погрешно је написана година 1910, што су и неки лингвисти касније у својим радовима преносили.] Марко Цар не истиче значај СПЦ за српски национални и културни идентитет; он је Србин католик, а у то вријеме био је значајан корпус Срба католика. Кроз прву половину 20. вијека они су асимиловани у Хрвате, што програмским радом Рима, што нашим кривицама; у комунистичкој држави то је овјерено.

6 Ових дана сам прегледао документарну грађу једног пододбора у добојској Посавини – оног у Подновљу. За дивљење је његова активност и рад на окупљању народа: долазили су и уводили у Друштво људе са периферије подновског подручја, имају Србина из села у коме је већинско становништво било католичко.

наћи начин за буђење, јачање и његовање српске националне свијести, јединственог културног и духовног идентитета.

Поставља се питање како у данашњим околностима будити свијест о националном, духовном и културном идентитету српског народа, који је опет раздијељен државним границама и који у појединим државама гдје данас живи има различит статус. А само по себи се подразумејева јединство тог идентитета. Може се поћи од чињенице да православље и српски језик леже у темељу српског националног и духовног идентитета, српског културног обрасца и да као полазна платформа за дјеловање у овом циљу *Декларација о заштити националних интереса и политичких права и заједничкој будућности српског народа* са Свесрпског сабора од 8. јуна 2024. године мора бити обавезујућа. Она може бити оквир који би требало испунити конкретним садржајима. У наставку бих навео неке области дјеловања које би, према моме мишљењу, могле бити од значаја.

Често се данас говори о култури сјећања. Трбало би да утврдимо шта под тим појмом обавезно имамо. Да ли више да се сјећамо догађаја и људи из свијета, са свих континената него онога што стоји у нашој историји. Колико значајних историјских догађаја наших заборав прекрива, а представљају примјере за угледање како се воли и брани отаџбина, свој народ, своја вјера, своја култура. Па и из новије историје. Кад говоримо како су сви непријатељи забрањивали ћирилицу, а не дајемо конкретне примјере, то може да постане досадно. Ни у једној школској књизи нема конкретних примјера. На примјер свједочанство професора Луке Лазаревића о забрани ћирилице у Београду 1915⁷. Или шта знамо о страдању учитеља у Црној Гори 1916, који нису хтјели да се одрекну ћирилице? О томе пише Веселин Матовић, који је са групом колега прије 20 година такође остао без посла зато што није хтио да се одрекне српског језика и ћирилице. Опет само као примјер, додајмо још нека имена из наше новије историје: Милунка Савић, Момчило Гаврић, дјечак Споменко Гостић са Озрена код Добоја. Поред овог питања остаје и друго важно: како то уградити у наш образовни систем, али и како подсјећати и све друге.

Пошто је у остваривању постављених циљева у изграђивању пожељних вриједности значајно поћи од младих, овдје је незаобилазно питање школског система и питање како у њему васпитамо младе нараштаје. Није потребно много памети да се закључи да нам је школски систем озбиљно урушен, да је васпитна компонента у њему практично и нестала. А бригу о томе без посебних потешкоћа може свако да преузме од државе, као што су је последњих неколико година преузеле групе из сатанске воук идеологије. Држава у виду својих служби као да је нијемо посматрала, чак пристајала да у томе опаком дјелу асистира! Истовремено се уз различита оправдања упорно покушава српска књижевност, посебно она значајна са становишта наше теме, свести на најмању мјеру, епика прогласити за нешто презастарјело. Кад томе додамо и недозвољиво мали број часова српског језика и књижев-

7 Лука Лазаревић. *Белешке из окупираног Београда*.

ности, није тешко закључити да се кроз школски систем спроводи туђа политика разграђивања српског културног и духовног идентитета. Управо супротно ономе чему школа треба да служи. Само су поједини просвјетни радници чинили очајничке покушаје да спасу што је требало да спасава држава. Међу првим питањима мора се поставити питање образовног система⁸. Мора се утврдити национална политика у образовном систему и одговорност одговарајућих државних органа за њено спровођење. Школе не могу бити забавишта за несташну дјецу! Средњу школу не морају обавезно сви завршити уз пуцање и пребијање наставника. Такође, озбиљно видјети гдје се купују разне школске дипломе; није то само западна Херцеговина, може се погледати мало и око себе. Озбиљно се мора претрести питање школског кадра такође; уз стварање што бољих услова – према економском стању у коме се држава налази, и загарантована сва синдикална права мора бити загарантована и одговорност за рад и резултате рада. И за то да ли се проводи српски национални интерес или нечији туђи у образовању и васпитању. Подразумијева се да у Србији и Републици Српској програми морају бити јединствени, посебно из групе националних предмета, а стално се борити да и у другим државама Срби имају исте програме из тих предмета.

У вези са овим јесте и питање уџбеника. Тешко је замислити да школство одговара националним интересима, а уџбеници – туђим. Кад је у питању борба за уџбенике, никако ту није једино на дјелу борба за профит. Посебно се то тиче свих уџбеника у основној, ја бих рекао – и средњој, школи. Још посебније уџбеника из националних предмета. То никако не смије остати у рукама страних издавача. Протекло је довољно времена да се може утврдити да је предаја уџбеника страним издавачима, и то још из традиционално непријатељских земаља, катастрофалан промашај. Јесу ли тим што смо им уступили тржиште уџбеника престали бити то? Националне читанке не могу никако надокнадити штету. Оне би могле бити додатно штиво уз најбоље уџбенике које објављује државни издавач. Под условом да не носе нашу бољку, која се огледа у томе да не гледамо национални интерес, већ како себе да убацимо.

Данас се брзо живи па се брзо и заборавља. Заборавља се гдје су све живјели Срби и стварали значајна материјална и нематеријална – културна добра. Било би важно осмислити пројекат чији би циљ био да се приказује значај Срба у стварању одређених градова и културе у њима, посебно тамо гдје Срба више нема, нпр. Мостара⁹, Тузле, Добоја, градова у данашњој Републици Хрватској. Можда би узор могле бити сличне књига Дејана Медаковића *Срби у Зајребу*, *Срби у Бечу*.

⁸ У свјетлу друштвених догађања у Србији појавило се у *Полицији* неколико озбиљних текстова који су се бавили и образовањем. Између осталог, покретано је питање *чија су наша дјеца?* Ја бих то питање мало другачије поставио, или – поставио бих и мало другачије питање: *чија су брига наша дјеца?*

⁹ Значајан прилог овоме познавању српске културе у Мостару дали су већ књижевни критичар академик Станиша Тутњевић и историчар академик Душан Берић.

Како је већ помињана скоро општеприхваћена чињеница, у изградњи, али и очувању, нашег идентитета значајно мјесто припада Српској православној цркви. Зато у свим размишљањима и плановима за очување српског колективног идентитета (како би рекао Јован Бабић), не треба испуштати њу из вида, посебно не треба је заобилазити у будућим плановима и дјелању. Такође, треба се одмаћи од устаљене праксе да се држимо подаље кад се напада на нашу СПЦ. Било би добро и потребно да се најугледнији мирски интелектуалци укључују кад је она на мети напада непријатеља нашег опстанка.

Стална брига о чувању српског језика и баштине од кривотворења и крађа мора бити саставни дио српске националне и културне политике. Присвајање српског писаног наслијеђа, фалсификовање истине, чему данас погодује клима и у једном дијелу Европе или дијелу европске политике, један је од начина за растакање српског културног и духовног идентитета. Томе је подложно наше наслијеђе настало на свим странама српског културног и националног простора, а посебно у западним крајевима. Све што су вијековима стварали Срби католици упорно и систематски се присваја. С друге стране, српско наслијеђе, сакрално и свјетовно, настало у средњем вијеку на просторима данашње Босне и Херцеговине и раније је својатано, некад проглашавано за „наше” или споменике српскохрватске писмености. Данас су посебно у томе агресивни Муслимани/Бошњаци. Пошто су прогласили своју нацију, па посебан бошњачки језик, који смишљено зову босанским, хоће да, узимајући српску културну баштину, докажу њихово постојање много раније него откад стварно постоје. Узимају тако и оне споменике који су настали прије доласка Турака на те просторе, с којим је тек почела исламизација¹⁰. Морамо у образовање и у српску свијест вратити знања о српској културној баштини која нас је кроз вијекове окупљала у недостатку државе. Мора се исправити погрешна национална, културна и идентитетска политика, провођена из одређених разлога кроз цио 20. вијек, гдје су српска историја и српска култура биле редукване на мјеру у којој не сметају братским народима и народностима.

Моје је мишљење да би у склопу свега вриједило разговарати и о образовању српског националног/културног савјета од угледних интелектуалаца са цјело-

10 Тако, посебно желе да нас убиједе како је Кулинова повеља из 1189, најстарији цјеловит докуменат писан на српском народном језику и ћирилицом, у ствари у ствари бошњачки докуменат написан на „босанском” језику. О томе се може видјети више у раду Срето З. Танасић (2024) *Повеља Кулина бана. 830 година од настанка*. Исти. Српски језик и ћирилица: огледало српско, Нови Сад: Прометеј, стр. 70–78. А како је Мирослав Крлежа непобитно „доказао” да су српски стећци у Босни чисто богумилски, лијепо је показано у раду Бранко Летић (2021) *Средњовековна Босна у Крлежином есеју Бојумилски мраморови*. Српско писано наслеђе и историја средњовековне Босне, Хума и Травуније, зборник радова, Бања Лука: Филолошки факултет – Источно Сарајево: Филозофски факултет, стр. 479–478. Исто тако присвајају и српско сакрално наслијеђе настајало на овоме простору, не обзирајући се на то што свјетски извори свједоче о томе да је средњовековна Босна била српска држава.

купног српског националног и културног простора, али и из дијаспоре. Он би се састајао најмање једном годишње, разматрао питања у вези са јединственим националним, културним и духовним идентитетом, давао оцјене и предлоге. У њему би требало да буде искључена било каква навијачка политика. Савјет би се обраћао државама или националним савјетима у државама у којима Срби нису државотворан народ. Циљ је да владе добијају предлоге за што боља рјешења у српској националној политици. Та рјешења која се тичу српских националних интереса никако не могу бити у супротности са државним, који имају у виду и интересе националних мањина, као што ни задовољавање истинских интереса националних мањина не угрожавају српски национални интерес. Осим, ако се жели наставити претходна пракса којом су Срби имали право на ограничене националне интересе. Дакле, овај савјет не би био антидржавни ни нека алтернатива државној националној политици, већ би служио да држава при осмишљавању и спровођењу политике српског националног, културног и духовног јединства има на располагању потпуније увиде у то питање, колико може и хоће да се њима користи.

Гледајући шта су у прошлости значили часописи као *Летџојис Мајџице срјске*, *Босанска вила*, *мостарска Зора* и други, вјерујем да има смисла покретање једног часописа за националну културу у најширем значењу, који би окупљао интелектуалце свих профила из тог домена, сараднике из свих српских земаља и српских интелектуалаца из свијета, а не би био затворен ни за друге струке које нису у томе кругу. Уредништво мора да води политику чувања и његовања јединственог српског националног и културног простора, националне недјељивости, без страначких наноса, без давања могућности да се воде међустраничке полемике и уопште било какве политичке борбе на страницама часописа. Без обзира на то што је вријеме информатичког друштва не знам којег степена, добро би било часопис издати у већем тиражу, да и папирна верзија стиже у све крајеве српских земаља.

Ово би био прилог одговору на постављено питање ко је дужан и ко може да брине о очувању и снажењу српског културног и духовног јединства у данашњим приликама, уже и шире виђеним и како успјешно одговорити томе задатку. Заједно са прилозима других сматрам да би се могао дати ваљан одговор.

Sreto Z. Tanasić

ANURS, Banja Luka

FOR PRESERVATION OF SERBIAN CULTURAL AND SPIRITUAL UNITY

Abstract: The paper explores how to join efforts today in preservation and strengthening of the unity of Serbian national, cultural and spiritual identity. The contemporary conditions in which the Serbian people live are not supportive to preservation and strengthening of such unity. Many times, one could hear from certain

sources that aspire to run the world, that it is necessary to change the Serbian national identity, meaning to destroy the Serbian cultural model. Today, Serbian people live divided in many states, having different possibilities to meet their Serbian national interests, even in regard to preservation of their cultural and spiritual unity. Also, in the last century, when the Serbs lived in one, Yugoslav country, the care of Serbian cultural and spiritual identity did not rank high in the state policy. The objective of this paper is to contribute to formulating Serbian national policy in this regard, including methods for its implementation, in order to move toward betterment of this situation.

Key words: *Serbs, national interest, cultural identity, spiritual identity, Serbian cultural model, spiritual unity, more writers, more pieces, more style*